

Een metafysica van het vinden

Jacob Voorthuis

John Cage vond de noten voor zijn muziek in de topologie van een blanco vel papier. De 18e eeuwse geoloog James Hutton vond geen teken van een begin toen hij onderzoek deed naar de leeftijd van de aarde. Jannie vond haar man na lange tijd. En Piet vond zijn vrouw in de armen van een andere man. Henk vindt dat het leven duur is geworden. Frank vindt dat buitenlanders naar huis moeten keren. Het is een vinden van jewelste.

Hoe passen deze vormen van de vondst in een verzameling? Ze gebruiken natuurlijk allemaal het woord vinden als werkwoord. Het zijn verschillende vormen van vinden. Maar door dat gezamenlijk gebruik van het werkwoord vinden bevinden ze zich nu bij elkaar in een verzameling. Niettemin is het verschil in gebruik groot: de een heeft een mening, de ander heeft bewijsmateriaal of juist niet, een ander wordt verrast, iemand maakt zich zorgen en een ander heeft de oplossing, denk hij. Waarom gebruiken ze allemaal het woord vinden?

Ik loop op straat en vind een portemonnee. Ik vind dat buitenlanders een wezenlijke bijdrage leveren aan de maatschappij. Ik vind het leven ook wel erg duur worden. Ik vind Beethoven's zesde symfonie een wonder.

Vinden is een proces waarbij zich iets uit de ruimtelijke, voortdurend verschuivende mozaïek van oppervlakten, of de geestelijke ruimte van gedachten en herinneringen differentieert. De relatie tussen het vinden en het zoeken is niet eenduidig. Natuurlijk is er de spreuk, "Zoek en gij zult vinden", natuurlijk. Maar het zoeken is in feite een onafsluitend proces, een ganzenvlucht of een zwerm; terwijl het vinden een perceptueel/conceptueel en emotioneel moment is ten aanzien van een van die vluchtlijnen. De mens onderscheidt zich van de dieren door de hoeveelheid zoeklijnen die hij ieder moment open heeft staan. Sommige zoektochten bevinden zich aan de oppervlakte van het bewustzijn, zoals een verloren portemonnee, aan de spits van de ganzenvlucht. Anderen hebben een lagere prioriteit, zoals misschien een leuk boek of een goede deodorant. En er zijn virtuele zoektochten die zich pas manifesteren als een zoektocht op het moment dat een antwoord gevonden is op een vraag die nooit gesteld is. Zoeken is een rhizomatisch proces, net als denken. Haar consistentie, haar logica, is te gaan waar het gaan kan en niet te vergeten waar men al gezocht heeft. Dat is in feite het karakter van de logica. Niettemin, hoe streng haar consistentie ook is, het zoeken schizofreneert, gaat alle kanten op, kent geen beperkingen en vermenigvuldigt haar taak met elke vondst. Men kan alles zoeken! Zelfs het geluk. Het vinden is geen garantie dat het zoeken daarmee niet juist intensiever en veelvuldiger wordt.

Vinden is een tijdelijk cesuur in het zoeken. Net zoals Damasio dat beargumenteerd ten aanzien van het denken en de beslissing. Beredeneringen hebben de tendens eindeloos door te kunnen gaan, zich te verstrikken in hun eigen tentakels. Er zijn mensen die knopen ontrafelen en mensen die knopen doorhakken.

Waarom gebruik ik het voorbeeld van de portemonnee en niet het voorbeeld van een vertrapte blikje cola? Omdat ik mij niet zal wenden naar het vertrapte blikje cola op de manier waarop ik mij zal wenden naar de portemonnee. Natuurlijk ik kan me zelf oefenen om dat wel te doen. En wellicht is dat een goede oefening. Maar het vinden van een portemonnee is hetzelfde als het vinden dat het leven duur is geworden en het vinden dat buitenlanders een wezenlijke bijdrage leveren aan de samenleving. Het is een cesuur in de eindeloze zoektocht waarvoor de mens zijn zintuigen en zijn brein heeft.

Het vinden van een mening en het vinden van een ding is niet wezenlijk verschillend. De een houdt zich bezig met de bewegingsruimte, de ander met de denkruimte, samen vormen deze twee ruimtes de gebruiksruimte. Het wordt pas interessant als men zich gaat afvragen wat te doen nu dat de portemonnee en de mening gevonden zijn. Wat gaan we nu doen? Waarom ik het zo stel is niet zo moeilijk. Meningeën vormen zich in de mens voor hun beredening. Het is verwant aan Sartre's stelling: existentie voor essentie. Die stelling vervlecht zich door elk aspect van het bestaan. Men wordt in het leven geworpen en pas als men in het leven staat gaat men de essentie ervan zoeken. Iedereen vindt hem. Sommigen verrassen in hun vinden.

Wat vind jij? Waar vind jij? Hoe vind jij? En wat vind je dan? Wat denk je te vinden? Wat gebeurt er eigenlijk als je iets vindt? Het vinden, het gebruiken en het geven onderhouden een bijzondere relatie.

In de verzamelingleer reduceert in ieder geval één aspect van alles -ieder iets- zich tot een “behoren tot”. Alles kan met alles in een verzameling worden gezet, mitst de criteria van het samen horen duidelijk worden gemaakt en geëxpliciteerd en overtuigen.¹ Zoals Wittgenstein heeft aangetoond er is een spelregel te bedenken op basis waarvan $3 + 9 = 2$.

Het vinden is het herkennen van iets aan iets, waardoor het tot een verzameling gaat horen waar de aandacht naar uit gaat. Als alles aan alles verbonden kan worden, als alles met alles in een verzameling terecht zou kunnen komen, dan verdient dat de aandacht. We zouden bang kunnen worden. Als alles mogelijk is, hoe funderen we dan een oordeel? Hoe bepalen we ons handelen? Hoe kunnen we iets met overtuiging vinden zodat we goed kunnen doen?

De woorden “vinden” en “gebruiken” spelen een belangrijke rol in een verzameling. Het gevondene presenteert zich aan de zintuigen. Alhoewel, dat is echt juist: het gevondene presenteert zich helemaal niet. De zintuigen priemen de omgeving in hun nomadische zoektocht en vinden daarin “iets”. Vanaf dat moment is het gevondene “in gebruik” al is het alleen in potentie. Het is onderdeel van onze gebruiksfier: de herinnerde ruimte die zich heeft ingericht en vormgegeven aan de hand van alles wat onze aandacht verdient. Het ding neemt de voorgrond in onze aandacht en de wereld eromheen herordent zich een beetje. Het gebruik is natuurlijk een containerbegrip en kan in fases worden onderverdeeld. Het begint met slechts het geven van aandacht, het rangschikken van het ding in de gebruikruimte, het doorgronden van het ding in relatie tot ons en ons vermogen het te gebruiken en het fysiekgeestelijke gebruik ervan tot het moment waarop we ons er van af wenden en het verwerpen als afvallig.

Het vinden bepaalt of wordt bepaald door de manier waarop iets zich aan ons presenteert (om toch weer terug te vallen in een spreekwijze) We vinden vormen, klanken, oppervlakten, smaken, geuren. Vormen zijn oppervlakten van kleur en textuur, gemodelleerd door licht en donker. Maar vormen zijn niets zonder het gedrag waar zij onderdeel van zijn, op de schaal waarop ze gevonden worden. Dus een vondst is al veel meer dan het ding op zich. Het is een ding dat al een intiem onderdeel is geworden van ons bestaan. Het gevondene is, om met een metafoer te spreken, een digestief proces aan het ondergaan. Het word onderdeel van onze substantie.

Zodra iets gevonden wordt, wordt het tegelijk een onderdeel van een verzameling. Om “iets” te worden, dat wil zeggen iets dat wij differentiëren ten aanzien van de omgeving en er uit te tillen om het vervolgens als bijzonder geval te behandelen, moet het onderdeel van een verzameling worden. Dat is per definitie zo. Een iets is altijd onderdeel van een verzameling. Wellicht heel veel verzamelingen. Ook het nieuwe.

Ook het genereuze speelt een belangrijke rol als iets in een verzameling terecht komt. Hoe? Dit boek is een poging tot een radicaal pragmatisme waarbij we gaan kijken hoe de wereld er uit zou zien als we het menselijke lichaam en het gebruik centraal stellen om vervolgens te zien wat er zou gebeuren als we het menselijke lichaam en het gebruik verwijderen. De stelling die in dit boek centraal staat is vrij eenvoudig. Zijn uitwerking gaat alle kanten op.

De stelling is als volgt: Het gebruik bepaalt mijn hele wereld. Ik moet niet vragen of ik iets uit het universum gebruik. Ik moet vragen hoe is het gebruik. Gebruik heeft een innige relatie met structuur. Als de structuur gegeven is dan past mijn wens en mijn gebruik zich daar op aan. Is de wens gegeven dan zoek ik structuren die ik kan gebruiken te vervulling van die wens.

De mogelijkheid tot een absolute waarheid en een objectieve werkelijkheid zetten we even tussen haakjes; in plaats daarvan nemen we de lichamelijke voorwaardelijkheid en zetten we die centraal. Dus de wiskundige formule $1 + 1 = 2$ moeten we even in haar volledige versie neerzetten: Als 1, 1 is en als 2, en + is + en = is = is, dan mogen we zeggen “ $1 + 1 = 2$ ”. Daar mag dan de rest van de wiskunde uit voortvloeien. De voorwaardelijkheid van de waarde van een nummer en de werking van operaties als optellen en productie is cruciaal. Die voorwaardelijkheid die mag niet naar de achtergrond verdwijnen. Niet in wiskunde, maar helemaal niet in het dagelijkse leven. Want het is juist die voorwaardelijkheid die ons een bruikbaar ethische leidraad schenkt, vooral in het ontwerp.

Neem de appel. Het is duidelijk. Als ik een appel pak dan pak ik een appel. Daar hoeven we niet moeilijk over te doen. Een appel is een eenheid die wij duiden als appel. Vandaar dat deze ook goed dienst doet in de eerste stappen van het rekenen. Weinig mensen zullen twijfelen aan de geldigheid van een appeleenheid. Hij groeit aan de boom, natuurlijk. Dan is hij nog onderdeel van de boom; maar op het moment dat de appel in mijn hand is, is de boom weer uit het zicht en heeft de appel een zelfstandigheid veroverd. De appel heeft de boom niet meer nodig. Of de boom heeft de appel de wereld in gegooid om zijn taak te vervullen. Hij heeft zijn taak volbracht. Trouwens, het zal de

¹ De verzamelingleer is een wiskundig equivalent van de speltheorie van Wittgenstein

boom een zorg zijn wat er met zijn appel gebeurt. De boom denkt op een andere manier na dan wij. Dat mogen we gerust aannemen. Is hij daar bewust van? Tja, wat heet bewust? Dat is een andere vraag.

Enfin de boom doet even niet meer mee. De appel is een eenheid. Maar niemand zal er aan twijfelen dat de appel zelf ook weer uit deeltjes bestaat. Dus haar eenheid is voorwaardelijk. De eenheid van de appel is alleen geldig als de deeltjes van de appel een bepaalde en zeer bijzondere configuratie van relaties aan gaan die wij dan weer duiden als appel.

Wij hoeven veel niet te weten van die relaties. Het niets van Heidegger is verwant aan dit niet-weten.² Wat wij moeten weten is hoe een appel er uit ziet en hoe die moet smaken om lekker te zijn. Wat je wel en wat je niet kunt eten van de appel als geheel is ook handig te weten. Ook is het goed te weten waar je het klokkenhuis weg kunt gooien na de rest te hebben verorberd. Dát is de appel.

Zonder het in woorden te kunnen beschrijven weten we ook hoe de appel voelt als onze lippen, tong en tanden de huid van de appel zoenen, likken, deuken en scheuren; hoe het vlees van de appel kraakt en barst als we een stuk afbreken of doorbijten. Hoe die voelt als het grondig gekauwde stuk nu als papje de slokdarm doorglijdt en hoe het zweet van de appel aan de lippen kleeft. Dat is allemaal appel. Als we pedant zouden willen zijn, zijn er nu al weer veel eenheden geschapen in het proces van het eten en het beschrijven daarvan. Maar dat is niet nodig. Toch is er eigenlijk heel wat semantische genereusiteit nodig om ieder aspect van onze verhouding ten aanzien van de appel met het woord appel te duiden. We kunnen immers veel preciezer worden; dan gaat de appel op in een netwerk aan relaties en blijkt zijn zelfstandigheid als appel niet meer dan een moment, een hoogtepunt. Maar ja, dat is dan ook weer zo'n moeite. Het woord appel is een container begrip voor zaken die bij elkaar horen en die slechts in zeer speciale gevallen de moeite zijn van elkaar te differentiëren. De eenheid van de appel is enerzijds duidelijk, in dat hij makkelijk, intuïtief geduid kan worden en anderzijds het resultaat van een dynamiek waarbij we bepaalde voorwaarden best wel even willen schenden omwille van het gemak van de conversatie. Zelfs in een oefening als deze is het niet echt nodig de appel zorgvuldig te differentiëren. Dat doen de biologen maar. Maar zelfs al kijken we alleen naar de appel, dat is al genoeg om zijn eenheid in twijfel te trekken. De schilder maakt de appel een onderdeel van een schilderij. Zijn zelfstandigheid is daarmee niet verloren maar de appel zonder zijn omgeving is dan weinig meer: het gaat nu om de schilderij. Ging het ooit wel om een appel? Nee het ging om ons in relatie tot de appel. Altijd al.

De eenheid van de appel bestaat nauwelijks. En al helemaal niet buiten ons gebruik er van. Als wij onze schaal van observatie veranderen of onszelf uit de formule verwijderen dan opeens is de eenheid van de appel, die in eerste instantie zo duidelijk was, niet meer zo duidelijk. Voor een mier zal een appel geen appel zijn maar een veld in zijn landschap. Voor een auto hoogstens een onderdeel van het oppervlak van de aarde. De eenheid van de appel bestaat nog wel als we de appel proberen te analyseren vanuit het perspectief van de boom, alhoewel hij dan alweer een onderdeel wordt van een grotere eenheid. En heeft een boom wel een perspectief? En als we de appel plaatsen in de natuur als geheel dan wordt zijn eenheid als appel zeer voorwaardelijk. Vanuit natuurkundig oogpunt is de appel een los weefsel, een vaag en nauwelijks interessant intensificatie van deeltjes.

Dit betekent allemaal dat we van nature met axioma's werken. Waarheden en werkelijkheden zijn niet meer dan axioma's. Een woord is een bevel tot eenheid, tot een "behoren tot". Een axioma is een stelling die we aannemen totdat hij zijn ongeldigheid bewezen heeft. De axioma moet gevonden worden. Vervolgens wordt hij verscherpt. Verscherpt in zijn efficiëntie om beter te werken. Zodra hij niet goed werkt moeten we kijken waarom hij niet werkt en verder verscherpen. Een axioma hoeft nooit verworpen te worden. Hij hoeft alleen te worden aangepast. In de verwerping van een axioma tonen we een faillissement. En een faillissement kan alleen worden uitgeschreven als we objectieve criteria aanleggen voor zo iets. Dat is wellicht handig in een maatschappij. In het denken betekent een faillissement iets veel erger. Het betekent het faillissement niet van het gedachtegoed maar van de denker die er niet mee om weet te gaan. Hij is niet in staat tot goed denken. Dat is triest voor hem of haar, maar niet voor het gedachtegoed.

Dus als wij een ethiek willen funderen dan moeten we goed weten wat dat funderen betekent. Een fundering is een relatief kleine ingreep in de grond om een gebouw te doen verreizen. Het funderen van de ethiek is dus eigenlijk alleen maar interessant voor dat kleine gebouw terwijl het hele planetaire stelsel dat er omheen werkt om de fundering mogelijk te maken, stilzwijgend naar een achtergrond is verdwenen en niet meer gezien wordt. Een ethiek

² Heidegger, *Wat is Metafysica?*

moet dus niet gefundeerd worden, dat is een karige metafoor. Een metafoor van voor de telescopische en microscopische blik, een blik van voor de globalisering. Een ethiek moet onderdeel zijn van de wereld zoals wij die begrijpen. En naarmate ons begrip van de wereld als geheel geraffineerder wordt, zo kan onze ethiek geraffineerder worden.

Soms is de aanpassing rigoureuus zoals bijvoorbeeld in het godsbeeld van Spinoza waardoor het Joodse, Christelijke en Islamitische godsbeeld failliet werd verklaard. Er zijn mensen die daar niet aan willen. Dat is niet zo erg. Een consistent godsbeeld is blijkbaar niet nodig voor een leven, zelfs niet voor een goed leven. Het godsbeeld van Spinoza is er voor diegene die er klaar voor is. Het zou fijn zijn als anderen de genereusiteit zouden kunnen opbrengen hun eigen godsbeeld niet aan anderen op te dringen. Immers kunnen we goed zonder. In feite is heel weinig nodig voor een leven, een goed leven.